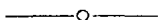

rek) forrásaikkal való egybevetése s forrásaikhoz való viszonyuknak kimutatása volt az értekezés célja. E téren már megelőzően is történtek értékes kutatások, pl. Dugonics dráma-átdolgozásaival bőven foglalkozik Perényi József „*Dugonics A. drámái*” c. dolgozatában s a „Szerecsenek”-nek Heliodoros „*Aethiopicá*”-jához való viszonyáról is többször esett szó a magyar irodalomban (pl. legutóbb Rajka László: Heliodoros *Aethiopicája* a magyar irodalomban Kol. 1917. és korábban Zlinszky Aladár egy értekezésében, de a legtöbb fent felsorolt művet a dolgozat írója vetette össze először forrásával. Általános eredménye az, hogy Dugonics legtöbb műve szabad átdolgozás s némelyik művénél meglepő az a forrásgazdagság, amelyet az átdolgozáshoz felhasznált (pl. a „Trója veszedelmé”-hez). Az értekezés végén egy különfejezet ismerteti Dugonics átdolgozási módját.

14. Várhelyi Gyula: Hazánk földjének és legrégibb lakóinak története.

Két kötetben: I. k. Az ősember nyomain. II. k. A történelmi hajnalkortól a hunnok foglalásáig.

Kis ívrét alakú 332 + 371, összesen 703 lapnyi gondos kézírás. A címlapokat kék, arany, zöld, piros tintával rajzolta és írta meg a szerző.

Az I. kötet számozatlan oldalain 244 kisebb-nagyobb kép van beragasztva (néhány a szerző rajza). A II. kötetben 195 kép van. (Az összes képek száma 439.)

Forrásaiként 90 munkát sorol fel 4 oldalon.

A szerző. Előszavában jó ismertetést ad nagyterjedelmű munkájáról, amekkora alig szokott előfordulni a doktori értekezések közt. Eredete tíz évre nyúlik vissza, amikor Erdélyi László, a magyar művelődéstörténet tanára föllekesítette egyetemi történehallgatóinak legjavát, tizenkettőt, hogy ha első évesek is, összes olvasásaikat irányítsák, összpontosítsák egy tételre, a tanári és doktori dolgozat előkészítésére. Felosztotta a magyar művelődéstörténetet tizenkét időszakra vagy korra s ebből választatott mindegyik tanítványával egy-egy tételt. A feladat egyelőre nem volt több, mint összekeresni a

tétel irodalmát és illusztrációit s ezek ismerete alapján megírni az illető korszaknak művelődéstörténetét, amelyet aztán igyekeznek mindenki további tanulmányok, adatkutatások, eredeti források feldolgozásával tökéletesíteni. Megindult a lelkes szeminárium munkája 1913 tavaszán. Valamennyi összefogott és közös erővel, munkafelosztással, elkészítették a magyar művelődéstörténet irodalmának repertoriumát cédulázva. Aztán mindenki leírta a maga korszakának céduláiról az őt érdeklő munkák címét, s megkezdte e munkák olvasását és az adatgyűjtést a szaktanár vezetése, irányítása mellett, ki szintén közéjük ült dolgozni a szeminárium egyetlen szobájába. A szépen megindult munkát 1914 nyarán szétszórta a világháború. Ennek befejeztével két tanítvány folytatta a munkát és kidolgozta feladatát: Rákóczy és Várhelyi.

Várhelyi a nagy munkája Előszavában elmondja, hogy a békekonferencia nem sok jót ígérő döntésének idején a régmúlt időkben keresett vigasztalást. S ezt meg is találta abban a történelmi tényben, hogy a hármas bérc és négy folyam vidékét csak három nép tudta egyesíteni: a hunn, az avar és a magyar. Az isteni Gondviselés tehát egy népfaj kezébe tette le a szupremáciát e szép hazában. Ha időnkint ellenséges kezeknek sikerült is egy-egy darabot kimetszeni e haza testéből, a leszakított részek mégis csak visszaforrtak az anyatesthez. Munkája két részre oszlik.

Az első rész első fele inkább természettudományi és archaeologiai, mint történelmi. Tárgyához tartozik s vele szervesen összefügg a világ eredete, az első élet keletkezése, a Föld története, elsősorban hazánk földjének kialakulása. A vallás és tudomány összeegyeztetésére törekszik, mert ezek igazán nem lehetnek egymással ellentétben. Majd igyekezett megállapítani az ember eredetét és helyét. Az emberi nem már bölcsőjében hamarosan a műveltség meglehetősen fokára emelkedett s nem kell a százezer esztendővel dobálózni. Kereste az ősember hazáját s valószínű vándorlásait, elterjedését a világon, Európában és hazánkban. Igyekezett bepillantani az ősember testi és szellemi világába. Az ősember nem volt félig ember, félig állatszerű lény, hanem tetőtől talpig ember és szellemi képességei nem kisebbek a mai emberénél. Megelégedett, boldog életet is élt a családi tűz melegénél és fényénél esténként, ha

hazatért a vadászatról, vagy a föld megmunkálásából felesége s gyermekei körébe, akiknek mesélgetett, másokkal is mulatott, mert társas lény volt s többedmagával élt a barlangokban, cölöpépítményeiben és terramarék kezdetleges falvaiban.

Majd fokról-fokra kísérte a hazai földön letelepedett embert a nevezetesebb hazai leletekkel s kimutatta, hogy az evolutionistáktól fölállított ősi kulturfokok (fa, kő, bronz, vas-kor) csak tökéletességi fokokat jeleznek s hogy az ősember kultúráját a vidékszerűség jellemzi, mert egy és ugyanazon időben mind a három műveltségi fok megtalálható közel egymáshoz. Tehát nem az emberi értelem lassú, fokozatos fejlődésében, hanem a kulturtényezők hiányában kell keresnünk egyes vidékek műveltsége alacsony vagy kevésbé fejlett voltának okát, mert az emberi szellem mindenha mozgékony és művelődésre (új eszközök kigondolására és elkészítésére) képes volt, csak az előfeltételek nem voltak meg mindig és mindenütt. A mai természeti népek életéből bizonyítja, hogy ezek állapota romlott, degenerált, s belőle az ősi viszonyokra következtetni nem lehet. Az egész tárgyalást átszővi magyarhoni vonatkozásokkal, s megfejtteni törekszik azt, hogy milyen lakói lehettek hazánknak az őskorban.

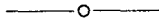
Várhelyi munkájának *második része* a történelmi korról foglalkozik a hunnokig. Hazánk legősibb, de már névleg ismert őslakói közt tüzetesebben ismertek a thrákok és kelták. A római korszak magyarországi tárgyalásában mindenütt előtérben vannak a magyarországi leletek, de ezekkel kapcsolatban ismerteti a szerző a római intézmények eredetét és történeti fejlődését is.

Végszóképpen a germán, szarmata és hunn népekkel foglalkozik röviden, mert a római birodalom széttörlésében, megdöntésében jelentős szerepet játszottak. Ezek művelődési viszonyait azonban nem tárgyalta.

A munka történeti jellege az I. kötet második felétől kezd kibontakozni. A fölvetett tárgy önálló kutatásra kevésbé alkalmas egy kezdő író számára, kivált a világháború és rákövetkező földrajzi, tudományos elzárkózások éveiben. Azért a szerző főcélul csak annyit tűzött ki, hogy a hozzáférhető tudományos műveket kritikusan fölhasználja, megrostálja, s hazánk történetének legrégebbi idejét művelődéstörténeti rendszerbe

foglalva előadja. E rendszerben követte professzorát, de módosított is az ő eredményein. Elismeri Várhelyi a saját munkája terjengősségét, ismétlődéseit s a kezdéssel járó fogyatékosságokat, de el kell ismerni ideális lelkű buzgalmát és fáradhatlan szorgalmát, melynek páratlan terjedelmű szigorlati kéziratában gyakran együtt vannak új rendben a tudományos értékek s nem hiányoznak az ékességek sem (szép idézetek, tömérdek illusztráció).

Az Előszó keltezése 1919, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepe, Kézdivásárhelyt. A Kar elé csak Szegeden került 1921 őszén s a Kar elfogadta a doktori szóbeli szigorlat alapjául 1922 febr. 1-én.

1922—23. tanévi doktori értekezések:

1. Berta Orbán bencés: Tinódi Sebestyén „Cronica“-ja hadtörténeti szempontból.

Terjedelme kis negyedréttű 146 oldal, kéziratban. Forrásait további két oldalon sorolja fel, 30 munkát, amelyekre az egyes lapok alján pontosan hivatkozik, valamint magának Tinódinak a munkájára is.

Tartalmáról tiszta képet nyújt a kézirat elejére helyezett számozatlan két oldal. Van bevezetése és négy fejezete a hadseregről általában, a fegyverekről, a sereg vonulásáról, táborról, ütközetről, bajviadalokról és negyedik fejezete a várostromról, várvédelemről szól.

A bevezetés 52 lapra terjed. Tárgya: a históriás énekek általában, Tinódi élete, jelleme, művei és ezek jellemzése; Tinódi mint történetíró, forrásai, hitelessége, históriás énekeinek hadtörténeti fontossága.

Az I. fejezet 30 lapra terjed. Tárgya: a banderális rendszer és a nemesi felkelés hanyatlása, a részleges nemesi felkelés, a végvárrendszer és az idegen zsoldosok felfogadása, a hajdúk, a haramiák és a martalócok, a lovasság, gyalogság és a tűzérség, a tisztek, a hajóhad, toborzás, büntetés és a jutalmazás.